

VYETNAM-AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: Vyetnam, mədəni, azadlıq, mübarizlik, lirika

Key words: Vietnam, cultural, freedom, fighting, lyrics

Ключевые слова: Вьетнам, культура, свобода, борьба, лирика

Müstəqil Azərbaycan Respublikasının uğurlu mədəni siyasətinin göstəricisi olaraq ədəbi əlaqələrin inkişafına və bu sistemin öyrənilməsinə, eyni zamanda bədii tərcümə qoluna xüsusi diqqət müasir dövrün elmi-ədəbi nailiyyətlərindəndir. Yeni dövrdə respublikamızda bədii tərcümə mərkəzlərinin yaradılması, ədəbi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məqsədin bariz nümunələridir. Ölkəmizin dünyaya mədəni inteqrasiyasında dünya xalqlarının ədəbiyyatlarının öyrənilməsi, qarşılıqlı olaraq bədii tərcümələr mühüm əhəmiyyətə malikdir. Məlumdur ki, Cənubi Şərqi Asiya ölkələri dünyanın çoxtərəfli inkişaf etmiş ölkələrindəndir. Ulu öndər Heydər Əliyevin Cənubi Şərqi Asiya ölkələri ilə mədəni əməkdaşlığa xüsusi diqqət ayırması ölkəmizin Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyətində də vacib məsələlərdən biri kimi öndədir. Azərbaycan və Cənubi Şərqi Asiya ölkələrinin müasir əlaqələri çərçivəsində Vyetnam Respublikası ilə çoxtərəfli əlaqələr inkişaf etdirilməkdədir. Vyetnam ədəbiyyatı tarixinin, Azərbaycanla əlaqələrinin öyrənilməsi, Azərbaycan dilinə tərcümə olunan əsərlərin araşdırma obyektinə çevrilməsi ədəbiyyatşünaslığın zəruri problemlərindəndir.

Vyetnam Cənubi Şərqi Asiyanın Hind-Çin yarımadasında yerləşir. Ərazisi təxminən 331 min km, əhalisi 86 milyon nəfərdir. Ən böyük etnik qrup vyetlərdir (85%), bundan başqa çinlilər, taylar və başqa xalqlar da bu ölkədə yaşayırlar. 1955-ci ildə Şimali və Cənubi Vyetnam olaraq iki ayrı ölkəyə bölünən Vyetnam, 1976-cı ildə yenidən Vyetnam Sosialist Respublikası olaraq birləşdi. Ölkənin rəsmi dili Vyetnam dilidir. Vyet əlifbası latın əsasında (tukuoknqı) – onun transkripsiyası sistemini çin əsaslı hərflərdən yaddaşda saxlamaq daha asandır. Bu əlifbanı XVIII əsrin əvvəllərində Aleksandr de Rod adında iezuit-rahib yaradıb. Latın yazısının çinə qarşı inkişafı yalnız 1930-cu illərdə başlamışdır. Din etibarilə respublikanın əhalisinin 85%-i buddist, 8%-i katolik xristianlardır [1].

Cənub ölkəsi mənasında olan vyetnam sözü bu xalqın yaşadığı məşəqqətli yoldan üzəg çıxma bilmək əzmkarlıqları ilə məğrurluq, cəsurluq, azadlıq əzmi, mübarizlik, əzəmət simvoluna çevrilmişdir. Dünyanın xəritəsində böyük bir yer tutmayan Vyetnam kiçik bir xalq olsa belə, mübarizlik, azadlıq eşqi ilə dünyanın diqqətində olan bir ölkə, cəsur insanları olan xalqdır. Ruhən nikbin əhvalı olan, azadlığı, suverenliyi üçün mübarizə apararaq uzun mücadilələr bahasına azadlığını qorumağı bacarmış Vyetnam xalqı əzmkarlığı ilə iqtisadiyyatını inkişaf etdirmiş, onlara dost olan xalqların köməyiylə böyük sənaye ocaqları yaratmışdır. Təbiidir ki, bir çox istiqamətlərdən inkişaf edən Vyetnam xalqının ədəbiyyatı da paralel olaraq inkişaf etmişdir. Vyetnam xalqı sübut etdi ki, düşmən nə qədər güclü və hiyləgər olsa da, yenilməz, məğrur xalqı məğlub edə bilməz. Bununla əlaqədar Vyetnam xalqının yazıçı və şairlərinin həyat və taleləri mücadilə ilə bağlı, bədii ədəbiyyatın mövzuları isə vətənin azadlığı, istiqlalıyyəti uğrunda şərəfli mübarizə motivlidir. Həm silah, həm qələmlə

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu.

Amerika imperializminə, Sayqon oyuncaq hökumətinə qarşı döyüşən xalqın yaşam və həyat yolu ağır mübarizələrdən keçmişdir.

Müasir Vyetnam ədəbiyyatı dedikdə, təbii ki, bu ədəbiyyatın tarixlərə söykənən inkişaf mərhələləri mövcuddur. Çünki təməl olmadan sütunlar möhkəm dayana bilməz. Vyetnam ədəbiyyatına (vyetn., tı-nomi vanxok vu-yet nam) [2] – Vyetnamda yaşayan insanlar tərəfindən yazılan ədəbiyyat daxil edilməklə yanaşı, başqa ölkələrdə yaşayan vyetnam dilində danışan insanlar tərəfindən yazılan ədəbiyyat da daxil edilir.

Dünyanın yaranması və quruluşu haqqında vyetlərdə təsəvvür yaradan ilkin ədəbi janr mifoloji ədəbiyyat sayılır. Bu növ ədəbiyyat nağıllarla sıx bağlıdır ki, burada mifoloji süjetlər nağıl formasına salınırdı. İlkin mifoloji təsəvvürlər donqsonq tunc zərb alətləri üstündə olan rəsmlərdən yaranıb. Bu rəsmlərin köməyiylə donqsonq mədəniyyətindən olanların Günəş ilahəsinə səcdə etdikləri aşkarlanıb.

X əsrdə Vyetnama buddizm gəlir və çin dilində olan vyetnam ədəbiyyatı fəal inkişaf etməyə başlayır. ManZyak, VyenTyey, Kxonq Lo [2] kimi ilk məşhur yazıçı rahiblər yazıb-yaratmışlar.

Vyetnam dilində yazılan ilkin abidələrin çoxu müraciətnamə və ya şeir formasındadır. Yüksək rütbəli hərbcilərə çağırış (Xittionqs), çinlilərin susdurulması ilə bağlı böyük çağırış (Nquen Çay), general Li TxionqKyət tərəfindən yazılmış “Nam kuok son xa” şeiri vyetlərin ilk müstəqillik deklarasiyası adlandırılır. XIII əsrdə çin heroqlifləri vasitəsilə Vyetnam dilində “tı-nom” yazı sisteminin yaranması Vyetnam ədəbiyyatının müxtəlif janrlarının əmələ gəlməsinə səbəb olur: bir neçə növ dördsətirli şeirlər (rübailər) və səkkizsətirli şeirlər, ritmik nəsr “fu”, hekayə nəsrə yaranır, novella janrının formalaşması başa çatır. XIII-XIV əsrlərdə yaranan müəllif əsərlərinin çoxu günümüzə gəlib çatmamışdır. Tyu Van An, Xan Txüen-tinomda yazılan Xo Kui adlı şeir onun qələminə məxsusdur ki, bu şeir Xo sülaləsindən olan imperatora aiddir. Məhəbbət lirikasının ilkin nümunəsi Xüen-Kuanqın “Mənim ətrafımda yaz günündə” adlı şeiridir [2].

XV-XVIII əsrlər Vyetnam ədəbiyyatının inkişaf dövrlərindəndir. Le sülaləsinin hakimiyyətdə olduğu dövrdə hərbi və inzibati işlərdə uğurları vəsf edən çox sayda əsərlər yaradılmışdı. İmperator LeTxan Tonq eyni zamanda tanınmış şair olub. Buna görə də Le Txan Tonq ədəbiyyatla məşğul olan hər kəsi həvəsləndirir, köməyini əsirgəmir. Konfusianlığın yayılmasını dəstəkləyən imperator əyalətlərdə ədəbiyyat ocaqları yaradırdı. O, 27 şairi birləşdirən “Şairlər dünyası” cəmiyyətini yaratmışdır ki, burada Dam Txan Xüi, Zionq Çıkquen və Nqo Xoan bu cəmiyyəti təmsil edirdilər. Cəmiyyətdə birləşən şairlərin qələmə aldıkları əsərlərin başlıca mövzuları təbiətin, doğma vətənin, ölkənin tanınmış şəxsiyyətlərinin vəsfi idi [3].

Tarixən inkişaf mərhələləri yaşamış Vyetnam ədəbiyyatının xüsusi inkişaf dövrü XVI-XVII əsrlərə təsadüf edir. Xristianlığın Vyetnama gəlməsi ilə əlaqədar ədəbiyyatda yeniliklər yaranır. Çin dramının təsiriylə Vyetnam teatri yaranır. Dövrün şərtləri ilə əlaqədar Çində qadın rollarını kişilər ifa edirdilər. Vyetnamda isə qadın rollarını elə qadınlar özləri ifa edirdilər. Vyetnamda eyni zamanda poema janrı bu dövrdə yaranmışdır, əsas süjet xətti isə Bibliyadan götürülürdü. XIX əsrdə isə Vyetnam dilinə Avropa ədəbiyyatından tərcümələr olunur, fransız ədəbiyyatından tərcümələr xüsusi yer tutur. Bu yaxınlaşma XX əsr üçün də xarakterikdir. Bu dövrdə Nquen Xonq (1918-1982-ci illər), To Xoay, Le Liu, Nquen Man Tuan kimi yazıçılar, Suan Zyeu (1916-1985-ci illər), Te Lan Vien, Te Xan, Nquen Din Txi [2] kimi şair və dramaturqlar Vyetnam ədəbiyyatının inkişafında həyat və fəaliyyətləri ilə mühüm rol oynadılar. Yarım əsrdən çox Vyetnam xalqı iki iri qanlı müharibə yaşadığı üçün bu inkişafa və mövzulara təsirsiz qalmamışdır. Məhz bununla əlaqədar, ölkənin tarix boyu yaşadığı hadisələrlə bağlı Vyetnam ədəbi cərəyanları müşahidə olunmuş, yeni ədəbi ənənələr yaranmışdır.

Hər bir ölkənin ədəbi dilinin formalaşmasında mütəfəkkirlərin böyük rolu olur. Vyetnam ədəbi dilinin formalaşması şair Nquen Zunun adıyla bağlıdır. Onun Vyetnam klassik ədəbiyyatının şah əsərləri hesab olunan “Parçalanmış ruhun iniltisi”, “Kieu haqqında rəvayət” poemaları gözəl və istedadlı qadının faciəvi həyatına həsr olunmuşdur.

Vyetnam poeziyasında ilk şeirlər çin dilində yazılmışdır və çin prosodiya, yəni hecaların nisbətlərinin öyrənmə nəzəriyyəsi qaydalarına uyğundur. Buddizm ruhunda yazılan bu şeirlərdə maddi dünyanın tələblərindən uzaq ruh dünyasına yaxınlaşmaq, budda məbədlərində mənəvi hüzzuru tapmaq kimi ruhani hisslər güclü idi. Çanlar dövründə şeir yaradıcılığı ilə hökmdarlar, imperatorlar məşğul olurdular ki, o dövrdə yazılan şeir məcmuələri günümüzdə gəlib çatmışdır. Çan padşahlarından biri Çan Nyan Tonq dünyanın faniliyini, maddi aləmin keçəri olduğundan bəhs edən şeirlər qələmə almışdır. Çan Nyan Tonq buddist kitablar yazmış, qravuralara bənzəyən zərif ruhlu şeirlər qələmə almışdır ki, “Yaz səhəri” bu kimi şeirlərdəndir:

*Mən oyandım, pəncərəni açdım:
Şübhəsiz yaz gəlib.
Ağ kəpənəklər cütlüyü
güllər üzərində qanad çalırlar [2].*

Xyuan Kuanq (1254-1331) Çuk Lak məktəbinin üçüncü patriarxi idi. Onun yaradıcılığı təbiət gözəlliklərini vəsf edən şeirlərlə zəngindir. Çan dövründən qalan iyirmi şeirin müəllifi Xyuan Kuanqdır. Bu dövrdən bir neçə əsər qalmışdır ki, vətənpərvərlik motivli bu şeirlər böyük sərkərdələrin şücaətlərini poetikləşdirdikləri şeirlərdir. “Zabitlərə müraciət” (“Xit Tuonq şi, 1285”) monqollar üzərində qələbə çalan sərkərdə Çan Kuanq Dao tərəfindən yazılmışdır [2].

XX əsrin son onilliklərində Vyetnam ədəbiyyatının janrları tədricən Avropa və Amerika ədəbiyyatının janrlarına yaxınlaşır. XX əsrdə Vyetnam ədəbiyyatında, xüsusilə əsrin birinci rübündə Avropa ədəbiyyatının təsiri ilə novella, roman, dram kimi nəsr janrları formalaşdı. 1930-cu ildə isə “Yeni poeziya” hərəkatı yaranır. Bu dövrdə ədəbiyyatda romantik və realist cərəyanlar meydana çıxır ki, bunlar Nyat Lin, 1906-1963, Nqen, Kxay Xinq, 1896-1947, Nxat Lam, 1910-1942 və realistik Nqo Tat To, 1894-1954, Nqen Konq Xoan 1903-1077, Bu Çonq Funq, 1912-1939, Nam Kao, 1915-1951 [2] kimi cərəyanlardır.

Müasir Vyetnam yazıçılarının içərisində məşhur yazıçılardan biri Nqen Xyui Txiepdır. Onun “Xua Tatın üzərində küləklər”, “İstefaya çıxmış general” hekayələri tanınmış əsərlərdir. Müasir Vyetnam ədəbiyyatında elmi fantastika janrında Bu Kim Zunq qələmini sınamışdır. Təhsilcə biolog olan Bu Kim Zunq “Gözəllik qayıdır” əsərində canlıların klonlaşdırılması haqqında öncədən xəbər verir.

1960-cı illərdən etibarən Azərbaycan xalqının Vyetnam xalqı ilə qurulan ədəbi əlaqələri 70-ci illərdə dostluq səfərləri, yazıçı və şairlərin yaradıcılıq görüşləri və əməkdaşlıqları çərçivəsində inkişaf etdi. 1972-ci ildə ölkəmizdə dörd Vyetnam yazıçısı qonaq olmuşdur. Nqen Konq Xoan, Kxionq Xiu Zunq, Nqyen Xay Çinq, Xiy May 1920-ci illərdə və sonralar ədəbiyyata gəlmiş qabaqcıl dünyagörüşlü yazıçılardır. Nqen Konq Xoan 1920-ci ildə yaradıcılığa başlayan Vyetnam ədiblərindəndir. O dövrdə qabaqcıl fikirli ziyalılar əsarətdən xilas olmaq yolları arayırdılar. Nqen Konq Xoanın ilk hekayələrinin mövzusu vətənpərvərlik, obrazların mübarizəsi isə inqilabi ideal uğruna idi. 50 illik yaradıcılığı dövründə 300-dən çox hekayə, bir neçə roman qələmə alan yazıçı Azərbaycanda dostluq səfərində olarkən belə söyləyib: “Bütün Vyetnam yazıçıları kimi, mənim də əsas mövzum müharibədir. Məni müharibə dövrünün insanının psixoloji vəziyyəti xüsusilə maraqlandırır. Təzə romanımda Sayqonun bir əsgərini təsvir edirəm. Həmin əsgəri amerikalılar qətl, ölüm silahına çevirərək onda bütün insani cəhətləri məhv etmişlər”. Qeyd edək ki, bu müsahibə 1972-ci ilin iyun ayında verilmişdir. 1972-ci ildə ölkəmizə qonaq gələn yazıçılardan biri Kxionq Xiu Zunq olmuşdur ki, o, Cənubi Vyetnamda anadan olan, inqilab zamanı orduya qoşulan, əvvəldən sona kimi döyüşən, müqavimət hərəkatı bitdikdən sonra Şimali Vyetnamda yerləşən, qələmini şeir yaradıcılığı ilə də sınayan ədibdir. Onun şeirlərində işğalçılara nifrət, doğma yerlərə həsrət, Cənubi Vyetnamda Xalq Silahlı Qüvvələrinin qələbələrinin iftixar hissi ifadəsini tapmışdır. Yazıçı qeyd edir ki, bir çox şeirlərini, xüsusilə, iftixar əhvalı şeirlərini Cənubi Vyetnamda döyüşən oğlundan aldığı məktublara

rın təsiri ilə yazmışdır. Bu şeirlər “Atanın qələmi və oğulun silahı” başlığı altında toplanmışdır. Kxı-onq Xıy Zunq demişdir: “Səhhətim və yaşım imkan vermir ki, mən də oğlumla birlikdə doğma yerlərin azadlığı uğrunda əli silahlı vuruşum. Lakin mən bu mübarizədə şeirlərimlə iştirak etməyə çalışıram” [1, s.7]. Qeyd olunan tarixdə ölkəmizdə səfərdə olan dörd yazıçının hər birinin vətənin azadlığı uğrunda mübarizəsi Vyetnam xalqının milli-mənəvi gücünün mükəmməlliyini göstərir. Nqven Xanq Çınqda müqavimət müharibəsinin bir sıra döyüşçüləri kimi, 1954-cü il Cenevrə Müqaviləsindən sonra Cənubi Vyetnama qayıtmayaraq bədii yaradıcılıqla məşğul olmuşdur. Onun nəsr əsərləri içərisində 1960-cı ildə Cənubi Vyetnamda baş verən xalq üsyanına həsr olunmuş “Diz çökməyəcəyik” adlı roman xüsusi yer tutur. XX əsr Vyetnam ədəbiyyatının digər nümayəndəsi Xıy May yaradıcılığına müqavimət müharibəsi illərində başlamışdır. O da digər yazıçı həmkarları kimi, döyüş meydanlarında vətənin müdafiəsinə qalxmışdır. “Son yüksəklik” romanı, “İrəlidi cəbhədir” adlı hekayə və oçerklər kitabı yazıçının Amerika müstəmləkəçilərinə qarşı mübarizəsinə həsr olunmuşdur. 1972-ci ildə ölkəmizdə səfərdə olan yazıçılar milli müqavimət hərəkatının həyat və yaradıcılıqlarında oynadığı roldan bəhs edərkən, döyüş həyatından, xalqın əzm və iradəsindən maraqlı faktlar gətirmişlər. Xıy May Vyetnam əsgərinin cəngəlliklərdən, dağlardan keçib özü ilə 35 kq sursat çantası daşdığı zaman yanında eyni zamanda kitab olduğu faktını söyləməsi, bu xalqın mübarizə ruhunun mənəvi yüksəkliyindən qaynaqlandığını göstərir.

Müasir dövr Vyetnam ədəbiyyatının öyrənilməsi, inkişafı səngiməş Azərbaycan və Vyetnam ədəbi əlaqələrinin yenidən canlandırılması biri digərinə bağlı məsələlərdir ki, bu istiqamətdə işlər yüksələn bir tempə ilə irəliləməkdədir. Xalqımızın dünyaya inteqrasiyasında Cənubi Şərqi Asiya ölkələri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Vyetnam xalqı ilə də elmi-ədəbi zərurətdən yaranan əlaqələri müasir dünyanın tələblərinə uyğun inkişaf etdirmək vacib məsələlərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. <http://medeniyyet.az/page/news/18108/Vyetnam.html>
2. Классическая проза Дальнего Востока. Б.Рифтин. – Библиотека всемирной литературы. – Москва, Художественная литература, 1975. – Т.18.
3. Николай Иванович Никулин. Великий вьетнамский поэт Нгуен Зу. – Художественная литература, 1965.
4. Azərbaycan və Vyetnam dostluq əlaqələri. 26 iyun 1972. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti.

ON THE VIETNAMESE-AZERBAIJANI LITERARY RELATIONS

SUMMARY

There are historical milestones in Vietnamese literature. In addition to literature written by people living in Vietnam the literature written by people who speak Vietnamese in other countries is also included.

The period during XV-XVIII centuries is the development period of Vietnam literature. The XVI-XVII centuries were a special development period when Christianity came to Vietnam with innovations in literature, and the Vietnamese theatre was created to influence the Chinese drama. During this period, many works were created to describe the success of the Le dynasty, its military and administrative work.

Since the 1960s the literary relations of the Azerbaijani people with the Vietnamese people have been developed within the framework of friendship visits, writers and poets' creative meetings and cooperation in the 70s. In 1972 there were four Vietnamese writers in our country.

The article focuses on the history of Vietnamese literature, the literary events of those times, its characteristic features and literary relations between Azerbaijan and Vietnam in the 60s and 70s of the last century.

К ВЬЕТНАМСКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИМ ЛИТЕРАТУРНЫМ СВЯЗЯМ

РЕЗЮМЕ

В истории существуют этапы развития вьетнамской литературы. Сюда входит литература, созданная вьетнамцами, говорящими на родном языке, а также литература, созданная людьми, которые живут за пределами Вьетнама.

XV-XVIII вв. являются переломным этапом развития вьетнамской литературы. XVI-XVIII вв. это исключительный этап развития, в котором в связи с приходом христианства во Вьетнам появляются новые произведения в литературе, а также под влиянием китайской драматургии зарождается вьетнамский театр. В то же время появилось много произведений об успехах династии Ле.

Начиная с 1960-х годов начались литературные связи азербайджанского народа с вьетнамцами. После 70-х годов начались дружественные поездки поэтов и писателей, их творческие встречи и сотрудничество развивались и расширялись. В 1972 году в республике гостили четыре вьетнамских писателя.

В статье речь идет об истории развития вьетнамской литературы, о литературных процессах времени, характерных особенностях и азербайджано-вьетнамских связях 60-70 гг. прошлого века.